

Spółeczeństwo stanowe w Polsce w XIV - XV w.

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Karolina Stojek-Sawicka, tekst z opracowania własnego.

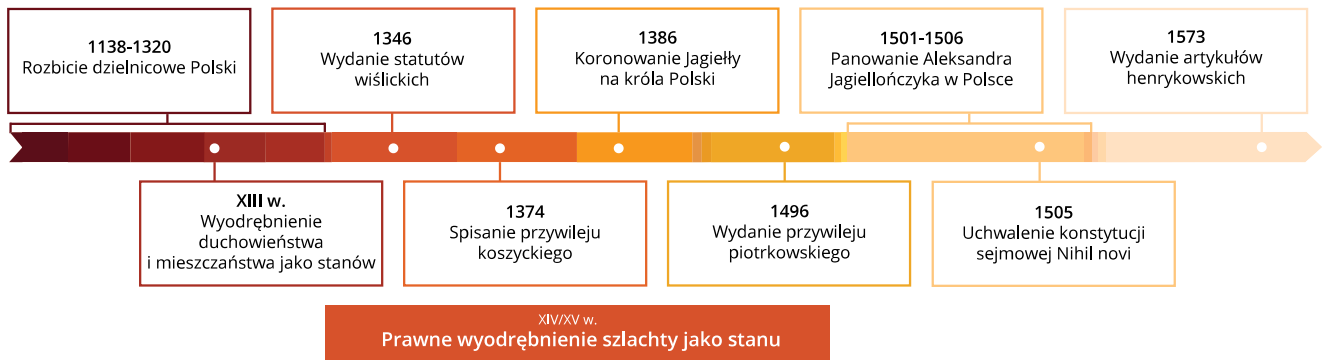

Spółeczeństwo stanowe w Polsce w XIV - XV w.

Średniowieczna iluminacja przedstawiająca duchownego, rycerza i mieszczanina (chłopa).
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Jak zostaniemy potraktowani w sądzie? Czy będziemy mogli piastować wyższe urzędy? Jak się ubierzemy i jak będziemy spędzać wolny czas? Wszystkie te sprawy w średniowieczu regulowała przynależność stanu. To ona określała pozycję prawną, społeczną i ekonomiczną człowieka, jego prawa i obowiązki, to, co wolno mu było robić, a czego nie, w jaki sposób myślał i jakie miał perspektywy na przyszłość. Przynależność do stanu zależała od urodzenia. Jeśli ktoś urodził się chłopem, to niezależnie od swoich zdolności, ambicji, bogactwa miał bardzo ograniczone możliwości rozwoju.

Podział na stany był najbardziej podstawowym dla społeczeństwa średniowiecznego, ale nie jedynym. Nakładał się on na inne podziały np. na podział terytorialny. Ludzie z różnych stanów na co dzień żyli obok siebie, tworzyli wspólnoty, często przebiegające wbrew podziałom stanowym.

Źródło: Contentplus.sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Twoje cele

- Zdecydujesz, kim chciałbyś/chciałabyś się urodzić, gdybyś żył/żyła w średniowieczu.
- Wytlumaczysz, co oznacza powiedzenie „Szlachcic na zagrodzie równy wojewodzie”, i ocenisz jego prawdziwość.
- Wyjaśnisz, jaka jest różnica między podziałem na stany a współczesnymi podziałami społecznymi.

Przeczytaj

Spółeczeństwo i jego struktura

[Stany](#) zaczęły się kształtować w Polsce w czasach rozbicia dzielnicowego, kiedy wraz ze słabnięciem władzy monarszej następował wzrost znaczenia poszczególnych grup społecznych. W rezultacie w odnowionym Królestwie Polskim uformowała się monarchia stanowa, w której każdy ze stanów zajmował odrębne miejsce w społeczeństwie i miał inną pozycję prawną. Umocnieniu się pozycji stanów w następnych latach sprzyjało ukształtowanie się w Polsce monarchii elekcyjnej i związana z tym praktyka wydawania [przywilejów](#).

Spółeczeństwo polskie dzieliło się na cztery podstawowe stany: szlachtę, duchowieństwo, mieszczaństwo i chłopów. Dwa pierwsze były wyżej w hierarchii, cieszyły się większym prestiżem i bardziej uprzywilejowaną pozycją. Jednak określenie przynależności stanowej nie zawsze było łatwe. Struktury społeczne w średniowieczu jeszcze się formowały, ludzie migrowali między nimi.

Stan największego uprzywilejowania

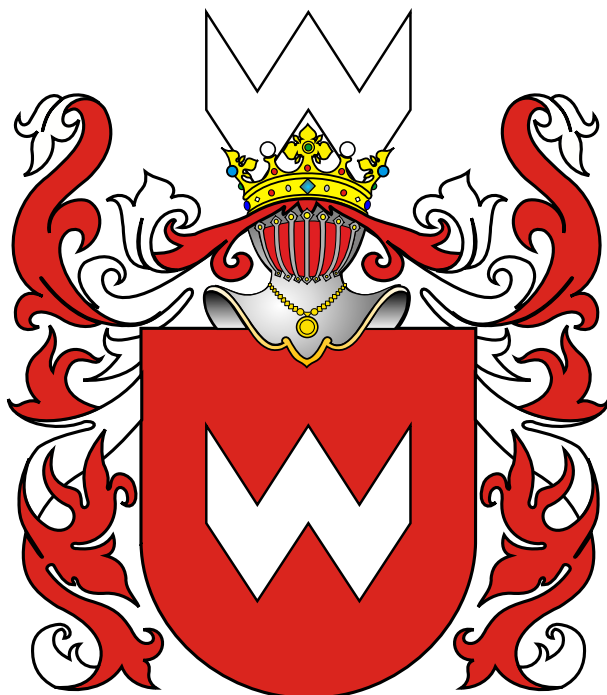
Stanem najbardziej uprzywilejowanym i o największym znaczeniu politycznym była szlachta. Jej prawne wyodrębnienie się nastąpiło na przełomie XIV i XV w. i było efektem dynamicznych przemian wśród [rycerstwa](#), które doprowadziły do spadku znaczenia tej warstwy. Szlachta w Polsce stanowiła liczną grupę – ok. 10 proc. społeczeństwa – i pod tym względem wyróżniała się spośród innych krajów europejskich. Kryterium przynależności do warstwy szlacheckiej było posiadanie ziemi na prawie dziedzicznym oraz urodzenie się w rodzinie szlacheckiej. Istotnym wyróżnikiem przynależności do stanu szlacheckiego było sprawowanie urzędów, zwolnienie z płacenia podatków oraz wyższa tzw. [główszczyzna](#).

Jan Matejko, *Szlachta polska 1333–1434*, litografia, XIX w. Wskaż na ilustracji cechy wyróżniające szlachtę.

Źródło: Muzeum Narodowe w Krakowie.

W ciągu XIV i XV w. szlachta zyskała nowe uprawnienia. Zagwarantowały jej one prawo nietykalności osobistej i majątkowej, umocniły jej pozycję polityczną i ekonomiczną w państwie. W rezultacie następowała [unifikacja](#) prawna stanu szlacheckiego. Głównym zajęciem szlachcica było prowadzenie gospodarstwa ziemskiego i udział w wyprawach wojennych w charakterze pospolitego ruszenia. Etos rycerski przetrwał w przedstawianiu szlachcica na portretach i nagrobkach w zbroi, w noszeniu przez niego miecza i w hołdowaniu ideałom rycerskim. Dodatkowo, szlachcica wyróżniały posiadanie herbu, odmienny od przedstawicieli innych stanów ubiór ([żupan](#)), fryzura (długie, trefione włosy w przeciwieństwie do podcinających się wysoko ludzi uboższych).

Herb Abdank należący do rodu Awdańców. Wszystkie rody szlacheckie posługiwały się herbami. Tworzono je według specjalnych reguł i pełniły funkcję znaku rozpoznawczego. Herb był wspólny dla całego rodu.

Źródło: WarX, licencja: CC BY-SA 2.5.

„Szlachcic na zagrodzie równy wojewodzie”

Formalnie cała szlachta w Polsce cieszyła się takimi samymi prawami. Nie ukształtowała się odrębna pod względem prawnym arystokracja, a „zwykły” szlachcic był równy statusem z magnatem. Nie było tytułów arystokratycznych istniejących w innych krajach europejskich, takich jak hrabia czy baron.

W rzeczywistości jednak stan szlachecki był bardzo rozwarstwiony. [Magnateria](#), wywodząca się ze średniowiecznego możnowładztwa, stanowiła jego górną warstwę. Magnaci dysponowali rozległymi posiadłościami ziemskimi. Jeden magnat mógł posiadać kilkadziesiąt wsi, a nawet

Krzysztof Szydłowiecki (1467–1532), możnowładca polski, pan na Szydłowcu, podskarbi i kanclerz. Wskaż elementy

prywatne miasta. Magnaci sprawowali wyższe urzędy oraz prowadzili bardzo wystawne życie. Mieszkali w pałacach i otaczali się dworami. Cieszyli się wyjątkowym prestiżem w społeczeństwie i mieli realny wpływ na sprawowanie władzy.

przedstawienia Krzysztofa Szydłowieckiego świadczące o tym, że należał on do magnaterii.

Źródło: Wikimedia Commons.

Niżej w hierarchii znajdowała się szlachta średnia, dysponująca znacznie mniejszymi majątkami (od jednej do kilku wsi) oraz piastująca niższe urzędy ziemskie. Najlicniejszą grupą była szlachta zagrodowa lub zaściankowa (zwana też częstkową - wszystkie te określenia dotyczyły niewielkich gospodarstw), nieposiadająca poddanych i uprawiająca osobiście ziemię. Z czasem jej przedstawiciele ulegali jeszcze większemu zubożeniu i przekształcali się w tzw. szlachtę gołotę, która nie posiadała w ogóle ziemi, a pod względem stylu życia bliżej jej było do chłopów niż do szlachty średniej. Wiele różniło magnaterię od szlachty najuboższej. Inaczej się ubierali, inaczej jadali, inny był ich horyzont myślowy. Łączyły ich jednak prawa i to one zadecydowały, że należeli do tego samego stanu.

Kto mógł zostać szlachcicem?

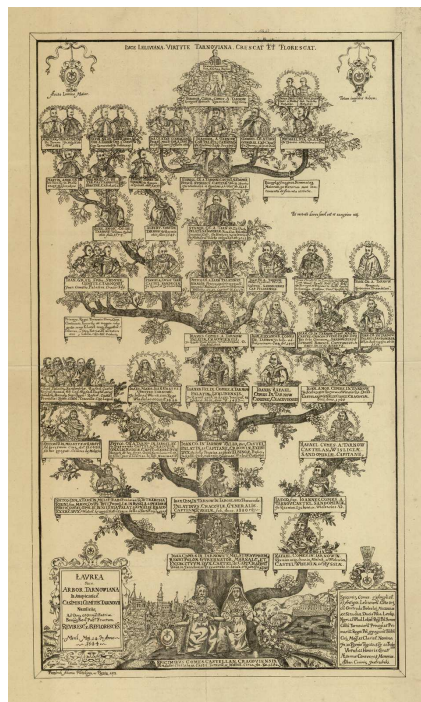
Bariery stanowe pod koniec średniowiecza nie były ściśle określone i ludzie mieli możliwość migrowania między grupami. Najbardziej pożądanym było dostanie się do stanu szlacheckiego. Z czasem zaczęto coraz bardziej strzec dostępu do tej warstwy. W XIV w. została wprowadzona procedura nagany szlacheckiej, czyli sądowego udowodnienia swojego pochodzenia. Polegało to na tym, że ten, komu zarzucono podszywanie się pod tytuł szlachcica, musiał w sądzie przedstawić świadków ze strony ojca i matki, którzy mogliby zaprzeczyć zarzutom.

Karol Marconi, *Nadanie statutu wiślickiego przez Kazimierza Wielkiego*, XIX w. W statutach tych m.in. zostały uregulowane sprawy związane z procedurą nagany szlacheckiej. Określ, do jakich stanów należały osoby uczestniczących w ceremonii nadania statutów wiślickich. Wyjaśnij tok swojego rozumowania.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Wraz z zamykaniem się stanu szlacheckiego jedynym legalnym sposobem dostania się do niego była nobilitacja, czyli nadanie tytułu szlacheckiego przez króla. Nigdy jednak nie udało się wyeliminować całkowicie prób przedostawania się do tej grupy nielegalnymi sposobami (np. przejmowano podstępem nazwiska szlacheckie i podszywano się pod obce herby). Fakt, że istniała procedura nagany, świadczył o występowaniu takich oszustw.

Drzewo genealogiczne rodu Tarnowskich, Melsztyńskich i Jarosławskich. Udowodnij związek pomiędzy popularnością drzew genealogicznych a kryteriami przynależności do stanu szlacheckiego.

Źródło: Augustinus Thille, Adam Piliński, Wojciech Kazimierz Jastrzębski vel Albert Casimirus Jastrzębski, Wikimedia Commons, domena publiczna.

Powołani dla “spraw wiary”

Zanim jeszcze uformowała się szlachta, już na początku XIII w. jako osobny stan wyodrębniło się duchowieństwo. W procesie tym ważną rolę odegrało przyznanie mu przez książąt dzielnicowych własnego sądownictwa i zwolnienie z podatków. Podstawą odrębności duchowieństwa były pełnione przez kler funkcje religijne. Na tle innych stanów było ono wyjątkowe również pod tym względem, że nie wchodziło się do niego poprzez urodzenie, jak w przypadku innych stanów. Tu decydowało złożenie ślubów, w których przyszły kapłan zobowiązywał się do życia w zgodzie z zasadami życia konsekrowanego (np. do przestrzegania celibatu).

Jan Matejko, *Duchowieństwo 1447-1492*, litografia, XIX w. Wskaż na podstawie litografii elementy zewnętrzne (ubiór, atrybuty) wyróżniające duchowieństwo.

Źródło: Muzeum Narodowe w Krakowie.

Duchowieństwo składało się z przedstawicieli innych grup społecznych: szlachtę, mieszczan, a nawet chłopów. Pochodzenie społeczne decydowało natomiast o tym, jakich godności kościelnych można było dostąpić. Większość wyższych urzędów kościelnych mogli zajmować tylko synowie szlacheccy. Mieszczanie i chłopci obsadzali niższe stanowiska kościelne, np. plebanów, choć czasem zdarzały się wyjątki od tej reguły i przedstawiciele niższych stanów zdobywali też wyższe godności. Przykładem był Mikołaj Trąba - jeden z najbardziej wpływowych duchownych i polityków w czasach Władysława Jagiełły, prymas Polski, podkanclerzy i członek rady królewskiej, który prawdopodobnie pochodził z rodziny mieszczańskiej i był dzieckiem z nieprawego łoża.

Mikołaj Trąba, arcybiskup gnieźnieński, prymas Polski, podkanclerzy w czasach Władysława Jagiełły. Zwróć uwagę, jak zapisane zostało jego nazwisko na miniaturze z XVI-wiecznej księgi. Zinterpretuj jego herb (w lewym dolnym rogu).

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Napływ przedstawicieli różnych grup społecznych powodował, że stan duchowny bardzo się wewnętrznie różnicował. Grupa duchowieństwa obejmowała zarówno duchowieństwo zakonne, jak i diecezjalne, zwykłych proboszczów, biskupów i arcybiskupów. Podstawowym zadaniem duchowieństwa była posługa duszpasterska wśród wiernych. Niektórzy sprawowali ją jednak na parafiach (czasem bardzo ubogich), a inni na dworach szlacheckich, możnowładczych i królewskim. Wyższe duchowieństwo odgrywało też ważną rolę polityczną, wchodząc w skład rady królewskiej.

Ludzie miasta

Podobnie jak szlachta i duchowieństwo stan mieszczański również wykształcił się w średniowieczu. Nastąpiło to w wyniku procesu kolonizacji miast w XIII w. Wprowadzone wtedy prawo magdeburskie, zwane popularnie niemieckim, wpłynęło na ukształtowanie się pozycji prawnej ludności miejskiej, a w konsekwencji na jej wyodrębnienie spośród innych stanów. O odmienności mieszczaństwa decydowała także specyfika stylu życia, pracy i obyczajowości. Mieszczaństwo było licznym stanem, stanowiącym ok. 10-15 % ogólnej liczby ludności. Większość mieszczan żyła

jednak w małych miasteczkach, często o charakterze rolniczym. Wyjątek na tym tle stanowiły Prusy, które były regionem silnie zurbanizowanym.

Charakterystyczna dla stanu mieszczańskiego była duża niejednorodność. Po pierwsze nie wszyscy mieszkańcy miast posiadali obywatelstwo miejskie, przez to nie mogli uczestniczyć w zarządzie miastem i życiu wspólnoty. Po drugie do miast napływała ludność z zewnątrz, chłopci z okolicznych wsi i ubożająca szlachta. Wpływało to na nasilenie się antagonizmów stanowych wewnątrz miast. Ludność miejska była też niejednorodna pod względem narodowym. Większość mieszkańców miast pruskich stanowili Niemcy i spośród nich rekrutowała się najwyższą warstwę - [patrycjat](#). Podobna sytuacja występowała w wielu innych ośrodkach. W polskich miastach mieszkało poza tym wielu Żydów, byli też Włosi, Ormianie. Różnice narodowościowe kształtowały obyczajowy koloryt miast, ale też powodowały jednoczesne funkcjonowanie różnych systemów prawnych, języków, norm, religii. Do tego dochodziły jeszcze różnice ekonomiczne. Ludność miejska była podzielona pod względem zamożności i praw politycznych. Górną warstwę stanowił patrycjat, niżej plasowali się właściciele warsztatów rzemieślniczych i kupcy prowadzący działalność handlową w mieście (pospólstwo), a najniżej plebs, czyli czeladnicy, pracownicy najemni, a także ludzie marginesu.

Miniatura z Kodeksu Baltazara Behema, pocz. XVI w. Baltazar Behem był krakowskim mieszczańskim, notariuszem miejskim i pracował jako kanclerz. Ofiarowany przez niego

radzie miejskiej kodeks zawiera spis przywilejów i statutów Krakowa; jest on uznawany za jeden z najcenniejszych zabytków rękopiśmiennych późnego średniowiecza. Rozpoznaj, jakiego cechu przedstawiciele zostali przedstawieni na miniaturze.

Źródło: Baltazar Behem, Biblioteka Jagiellońska, domena publiczna.

Miniatury z Kodeksu Baltazara Behema, pocz. XVI w. Rozpoznaj, jakiego cechu przedstawiciele zostali przedstawieni na miniaturze.

Źródło: Baltazar Behem, Biblioteka Jagiellońska, domena publiczna.

Wiek XIV, a nawet jeszcze pierwsza połowa XV w., nazywany bywa okresem świetności polskich miast. Rozwój mieszczaństwa uległ zahamowaniu pod koniec drugiej połowy XV w. Główną przyczyną było niewykształcenie się poczucia wspólnoty interesów i występujące w jego łonie duże zróżnicowanie polityczne, majątkowe i narodowościowe. Mieszczanom odebrano prawo do wyrażania zgody na nadzwyczajne opodatkowanie, zostali usunięci ze składu sejmu (1505 r.), a od wydania przywileju piotrkowskiego (1496 r.) nie mogli nabywać ziemi szlacheckiej ani zajmować wyższych stanowisk kościelnych.

O tych, co na roli orali

Zdecydowaną większość społeczeństwa polskiego (ok. 70-80 proc.) stanowili chłopci. Od innych stanów różnili się tym, że ani w sensie prawnym, ani politycznym nie wyodrębnili się w osobną grupę. Głównym zajęciem chłopów pozostawała uprawa

ziemi i hodowla, wykazywało ono silny związek z własną wsią, rodziną i wspólnotą sąsiedzką. W podstawowej swej masie chłopci pozostawali silnie zróżnicowani. Obok bogatszych chłopów, zwanych kmieciami, byli zagrodnicy czy komornicy nie posiadający w ogóle żadnej ziemi i żyjący z pracy najemnej.

Fragment Tryptyku Jeruzolimskiego pochodzącego z kościoła NMPanny z Gdańska, obecnie w Muzeum Narodowym w Warszawie, XV w. Fragment przedstawia pogoń rycerzy Heroda za Świętą Rodziną. Mimo że scena dotyczy pierwszego wieku, odzwierciedla rzeczywistość późnego średniowiecza. Opisz, w jaki sposób zostali przedstawieni chłopci. W jaki sposób twórca ukazał, że pochodzą oni z pośledniejszego stanu?

Źródło: domena publiczna.

Podstawowym obowiązkiem ludności wiejskiej względem pana było odrabianie pańszczyzny, czyli darmowa praca na polu pana. Wraz z rozbudową szlacheckich gospodarstw wymiar pańszczyzny rósł i rozpoczął się proces przywiązywania chłopów do ziemi, czyli zakaz opuszczania przez nich gospodarstw. W XIV - XV w. po spełnieniu określonych warunków i uregulowaniu spraw związanych z gospodarstwem chłopci w liczbie dwóch - trzech rocznie mogli opuścić wieś bez zgody pana (dopuszczały to statuty wiślickie Kazimierza Wielkiego z 1346 r.). Zmienił to przywilej piotrkowski z 1496 r., a jego postanowienia dały się odczuć w następnym stuleciu. Ograniczył on prawo chłopca do opuszczania wsi bez zgody pana wyłącznie do jednego syna kmiecego i tylko raz w roku. Chłopi byli zobowiązani nie tylko do pracy na pańskiej ziemi przez określoną ilość dni w roku, ale też do innych świadczeń na rzecz dworu. Pogarszające się położenie chłopów skłoniło wielu z nich do bezprawnego opuszczania wsi pana (czyli do zbiegostwa).

Słownik

stan

(od psł. *stati, stanŏ*) grupa społeczna wyodrębniona pod względem prawnym; przynależność do niego (poza duchowieństwem) była dziedziczona

przywilej

(łac. *privilegium*) dokument wydawany przez władcę dla określonej grupy społecznej, regulujący jej status prawny

rycerstwo

grupa społeczna w średniowiecznej Europie, której zadaniem była służba wojskowa, wytworzyła ona specyficzny styl życia i obyczajowość

magnateria

górną warstwę szlachty w Polsce, nie wyodrębnioną w sensie prawnym; kryterium przynależności do magnaterii był przede wszystkim majątek

główszczyzna

(łac. *poena capitis* „kara głowy”) kara zastępująca w prawie średniowiecznym karę śmierci, polegająca na wypłaceniu określonej sumy pieniędzy rodzinie zabitego

tryptyk

typ ołtarza w gotyckich kościołach, składający się z części środkowej i dwóch bocznych, ruchomych skrzydeł

patrycjat

(z łac. *patres*, ojcowie) najbogatsza warstwa mieszczaństwa od XII do XVIII wieku, jego przedstawiciele wchodziłi w skład rady miejskiej; w miastach polskich miał zwykle charakter niemiecki

taksy wojewodzińskie

maksymalne ceny na wyroby rzemieślnicze ustalane przez wojewodów

cech

organizacja funkcjonująca w miastach od czasów średniowiecza zrzeszająca przedstawicieli tego samego rzemiosła; pełniła funkcje społeczne i ekonomiczne

pańszczyzna

(od słowa 'pan', które ze staropolskiego oznacza 'władca') obowiązek chłopca do pracy określoną ilość dni w tygodniu na ziemi szlachcica

unifikacja

ujednoczenie

żupan

(wł. *giubbone*, *giuppone*) staropolska szata wierzchnia noszona w XVI w., później pod kontuszem

Słowa kluczowe

XV wiek, społeczeństwo, stan, Polska, rycerstwo, duchowieństwo, mieszczaństwo, Polska w XIV–XV w.

Bibliografia

J. Sawicki, *= *Wybór tekstów źródłowych z historii państwa i prawa polskiego*, Warszawa 1952.

Wiek V–XV w źródłach. Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli historii, studentów i uczniów, oprac. Melania Sobańska-Bondaruk, Stanisław Bogusław Lenard, Warszawa 1999.

Wielka historia świata. Tomy 1-12 (praca pod patronatem Polskiej Akademii Umiejętności); Świat Książki 2004-2006.

Wielka historia Polski, tomy 1-10; Oficyna Wydawnicza FOGRA, Kraków 2016.

Seria *Historia powszechna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011-2019.

E. Brudnik, A. Moszyńska, B. Owczarska, *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie. Przewodnik po metodach aktywizujących*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2011.

Audiobook

Polecenie 1

Wysłuchaj audiobooka. Scharakteryzuj ideał szlachcica z połowy XVI w.

Mikołaj Rej, Żywot człowieka poczciwego. Jakie ma być stanowienie i zachowanie spraw i żywota jego, począwszy od urodzenia jego aż do średnich lat jego.

Mikołaj Rej jest jednym z najślawniejszych twórców epoki renesansu, poetą i dramaturgiem. Jego spuścizna literacka jest bardzo bogata, a jednym z bardziej znanych dzieł jest pochodzący z 1558 roku poemat *Żywot człowieka poczciwego*. Jest on alegoryczną opowieścią o młodzieńcu, który wędrując po świecie, szuka odpowiedzi, jak żyć tak, by zachowywać cnotę i zasady poczciwości. Autor ukazuje wizerunek człowieka pędzącego skromny i zacny żywot w rodzinnym gronie i we własnym majątku, trudniąc się głównie gospodarowaniem. W pierwszej części przedstawia czytelnikowi wszystkie stany, opisując ich różnorodność i porównując do ciał niebieskich. Dla porządku na ziemi poszukuje odniesienia w porządku nadprzyrodzonym.

“Gdy tak mocne postanowienie widzisz w różnościach stworzenia świata tego, cóż rozumiesz o onych mocach niebieskich, w jakich je dziwnych różnościach, sprawach i możliwościach ten Pan wedle wolej swej świętej postanowić raczył? O czym nam dziwno i myśleć i mówić, bo tego rozum człowieczy żaden właśnie nigdy zrozumieć nie może. Acz tego potym Pan z łaski a z miłosierdzia swego ludziom uczonym a łaską jego ozdobionym dopuścił był po trosze rozumem dosiąć i wyrozumieć. A jako już wiesz i widzisz, iż różne są przyrodzenia w każdym stworzeniu na ziemi, także też tam są, wierz mi, dziwnie różniejsze i dziwnymi sprawami obdarzone i rozsądzone, tak, iż też jeden są planety dobrotliwe, a drugie sroższe także aż do inszych postępków, czego się już wždy ludzie po części z łaski Pańskiej i dopatrzyli, i po trosze wyrozumieli. A iż pospolicie pan na górze, a podlejszy stan na dole pozostawać musi, a przedsię onej góry zwirzchnością rządzone sprawowan być musi, także też i w tym porządku ten wszechmogący Pan sprawić i postanowić raczył, iż sprawiwszy ty dziwne biegi a ty rozne planety niebieskie, które się ustawicznie z tym niebem toczą, którego tu po

części kęs widzimy około tej małej a okrągłej ziemi, na której jestechny rozsiani wszędy a gmerzemy około niej nie inaczej, jedno jako mrówki rozsypane około jakiej góry, tedy z jakim przyrodzeniem płaneta na którą część onej ziemi nastąpi, także się też sprawy i wszystkie postępkę wedle przyrodzenia onej płanety mieszać i broić muszą [...]"

Dalej Rej roztacza przed czytelnikiem wizję wczesnych lat życia szlachcica i jego młodości, by wreszcie przejść do tego, jak powinna wyglądać jego dorosłość, czym powinien się zajmować, jakie powinien mieć rozrywki i w jakim gronie spędzać czas, by cieszyć się mianem człowieka pocziwego.

Jużechmy się dosyć nasłuchali o powinności pocziwego człowieka, a zwłaszcza już tego, który wyszedzszy z płóchej młodości swojej a postanowiwszy staniczek swój, w którym go kolwiek Pan Bóg, powoławszy, postanowić raczył, bądź to na jakim urzędzie, bądź też w tym wolnym bez urzędu, jako żywot swój pocziwy stanowić i w nim się pobożnie zachować ma, i jako wszystkie przypadki cielesne w sobie skromić ma, i jako się cnotami i sprawami rozmyślnymi a pocziwymi zdobić ma i w nich się zachować ma, i to, co człowieku uczciwemu należy, jako się we wszem wedle powinności swej rozważnie i pobożnie zachować a sprawować ma, jako by w niczym nie obraził, a niczym nie zaćmił jasnego a pocziwego stanu swego.

Tu zasię trzeba mało o tym pomówić, jeśliże go już Pan Bóg tak ozdobić i postanowić będzie raczył, jako i tych cnót, i tych swych i pomiernych, i roztropnie rozważnych postępków swoich spokojnie, pobożnie a zawždy z wesołym umysłem i używać ma, i w tym jako się zachować ma. Bo nie dosyćci na tym, że się już kto i cnotami ozdobi, i dobrego mienia pocziwie nabędzie, jeśliże go z wolną a z wesołą myślą, a z nadobnym a nie z zawikłanym żywotem nie używie. Bo najdziesz drugiego na wszem nadobnie i sprawami uczciwymi ozdobionego, i dostatkiem od Pana, i innymi dary Pańskimi opatrzzonego, a cóż po tym, kiedy myśl zawždy będzie frasowna a nigdy nie uspokojona tak w domowych, jako w innych postronnych sprawach!

Ale chceszli ty już na wszem rozkoszy użyć, gdy już około siebie postanowisz z łaski Pańskiej wszystkie cnoty a powinności swoje, gdy też już uważysz żywotek swój pobożny, na którym cię kolwiek Pan twój postanowić będzie raczył, nie bądźże onym skrzętnym a frasownym gospodarzem, co jako mnich w Częstochowej chodząc,

wszystko dyjabły wygania. Ujrzyli kozę, rano wstawszy, na dworze, to woła, biegając: "A nie czasze było tego dyjabła dawno na pole wygnać?" Ujrzy świnie w brogu, to zasię woła: "(...) halas, dyjable, za drugimi na pole!" Ujrzy śmieci w izbie, to woła: "A nie czasze wam było tego dyjabła z izby wymieść?" Ujrzy gnój pod końmi, to woła na pachółka: "Jeszczeż było nie czas tego dyjabła dawno wymiotać?" Owa cały dzień będzie dyjabły z domu wyganiał. Więc i czeladź potrwoży, pogromi, iż jedni się pokryją, drudzy biegają by szaleni, nie wiedzą, do czego się pirwej rzucić, a sam biegając za nimi z maczugą, tak się ufrasuje, że mu się i jeść ledwe aż k wieczorowi zachce.

A tak trudno to jeszcze kto ma własnie dobrym a wdzięcznym żywotem nazwać, jedno kłopotem a frasunkiem. Azaż się nie lepiej z żonką, z urzędniczkiem, a chociaż i z panem wójtem, rano wstawszy, nadobnie namówić, czasy i przypadki ich rozważyć, a co potrzebniejszego, wedle czasu rozmyślnie postanowić, czeladkę nadobnie rozprawić, każdemu, czego ma być pilen z powinności swej, poruczyć, łaskawie go nauczyć, czemu by sam sprostać do końca nie umiał. Tedy każdy z onej łaskawej postawy pańskiej i z onej niepogromnej nauki jego z większą ochotą i z większą pilnością będzie się starał, aby się onemu panu na wszem przysłużył, i daleko mu wszystko sporzej pójdzie, niżli by mu nade łbem maczugą machał. A wszakoż jednak nie wadzi miasto krotofile i do tego, i do owego się przechodzić, jeśliże tak robi i tak czyni, jako mu rozkazano. A wszakoż, jeśli byś je też znalazł śpiące, jako apostoły w ogrodcu, tedy też nie wadzi ich maczużką przebudzić, aby na nie pokusy nie przychodziły. Tedy i sam się nie ufrasuje, i z onej wdzięcznej a niezafrasowanej przechadzki przyszedszy do domu i smaczniej zje, i wszystko mu przydzie, jako powiadają, by wianki wił".

Polecenie 2

Wskaż różnice między przedstawionym poniżej ideałem a tym, który istniał w średniowieczu.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Zapoznaj się z poniższą ilustracją, a następnie wykonaj polecenie.

Szlachta w XIV–XV w., litografia Jana Matejki, XIX w.

Źródło: dostępny w internecie: histmag.org, domena publiczna.

Ćwiczenie 2

Ćwiczenie 3

Przeanalizuj ilustrację przedstawiającą płytę nagrobną i określ, w jaki sposób zaznaczono pochodzenie społeczne zmarłego.

Płyta nagrobna Jana z Garbowa, starosty kolskiego, syna Zawiszy Czarnego, z pierwszej połowy XV w., znajdująca się w farze Podwyższenia Krzyża Świętego w Kole.

Źródło: Salvamar, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 4.0.

Ćwiczenie 4

Na podstawie podanych fragmentów określ, które przywileje doprowadziły do wzmocnienia pozycji politycznej szlachty, a które – pozycji ekonomicznej, a następnie odpowiednio uporządkuj przywileje.

Źródła: a) *Wiek V-XV w źródłach. Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli historii, studentów i uczniów*, oprac. Melania Sobańska-Bondaruk, Stanisław Bogusław Lenard, Warszawa 1999 (statut warcki, przywilej jedlnieński-krakowski, przywilej nieszawski oraz statuty piotrkowskie); b) *Volumina Legum*, t. 1., s. 82 (przywilej czerwiński); c) J. Sawicki, *Wybór tekstów źródłowych z historii państwa i prawa polskiego*, Warszawa 1952 (przywilej koszycki).

Ćwiczenie 5

Zapoznaj się z tekstem i odpowiedz, czy sytuacja w nim opisana mogłaby mieć miejsce w świetle ówczesnego prawa. Uzasadnij swoje zdanie, podając dwa argumenty.

„ Pewien chłop na początku XVI wieku zapragnął, by jego syn doświadczył lepszego losu niż on sam i nie musiał przez pięć dni w tygodniu pracować ciężko na ziemi pana, odrabiając pańszczyznę. Dlatego postanowił wysłać swojego syna do pobliskiego miasta, by tam kształcił się w rzemiośle metalowym na snycerza i znalazł lepszą przyszłość. Kiedy nadszedł środek lata, zaczął go przygotowywać do drogi. Tym razem był spokojniejszy niż kilka lat temu, gdy wysyłał do miasta starszego syna. Ten już nawet wrócił i otrzymał od pana świadectwo, w którym jako wyzwolony mógł iść do rzemiosła. Pan nie powinien mieć nic przeciw wysłaniu drugiego, bo przecież pozostawało chłopu jeszcze pięciu synów, więc nie będzie problemu z obrabianiem pańskiego pola.

Źródło: Karolina Stojek-Sawicka, tekst z opracowania własnego.

Ćwiczenie 6

Przeanalizuj diagramy, a następnie określ, czy podane niżej stwierdzenia są prawdziwe, czy fałszywe.

Struktura zawodowa mieszkańców miast w Polsce w XV w.

Źródło: *Wielka historia Polski*, 1999.

Źródło: *Wielka historia Polski*, 1999.

Źródło: *Wielka historia Polski*, 1999.

Ćwiczenie 7

Przeanalizuj diagram przedstawiający skład etniczny wybranych miast polskich w XV w. Następnie rozstrzygnij, w której części państwa znajdowały się miasta zamieszkiwane w większości przez ludność pochodzenia niemieckiego. Na podstawie wiedzy pozaźródłowej wyjaśnij tego przyczynę.

Skład etniczny wybranych XV-wiecznych miast polskich.

MIASTA	PATRYCJAT	FINANSIŚCI	LUDNOŚĆ ZWIĄZANA Z DALEKĄ WYMIANĄ	POSIADACZ ZIEMSCY
Gdańsk	niemiecki	niemieccy	niemiecka	niemieccy
Toruń	jw.	jw.	jw.	polscy
Kraków	jw.	niemiecko-włosczy	jw.	jw.
Poznań	polski	polscy	polska	jw.
Sieradz	jw.	jw.	jw.	jw.
Kościan	jw.	jw.	jw.	jw.
Ciężkowice	niemiecki	niemieccy	niemiecka	jw.
Warszawa	niemiecko-polski	niemieccy i żydowscy	polska	jw.
Sandomierz	jw.	polscy	jw.	jw.
Krasnystaw	polsko-ruski	jw.	jw.	jw.
Betż	jw.	polscy, ruscy	ruska	ruscy
Przemyśl	jw.	jw.	jw.	jw.
Lwów	niemiecki	niemieccy	ruska i inna	jw.
Kamieniec	jw.	jw.	jw.	polscy

Źródło: Maria Bogucka, Henryk Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1986, s. 266.

Ćwiczenie 8

Ćwiczenie 9

Porównaj społeczeństwo średniowiecznej Polski ze współczesnym. Sformułuj wnioski dotyczące podobieństw i różnic.

Dla nauczyciela

Autor: Martyna Wojtowicz

Przedmiot: Historia 2022, Historia

Temat: Społeczeństwo stanowe w Polsce w XIV - XV w.

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

Zakres podstawowy

XII. Polska w XIV–XV w. Uczeń:

2) charakteryzuje rozwój monarchii stanowej w Polsce, uwzględniając strukturę społeczeństwa polskiego w późnym średniowieczu i rozwój przywilejów szlacheckich;

Treści nauczania - wymagania szczegółowe

Zakres podstawowy

XII. Polska w XIV i XV wieku. Uczeń:

2) charakteryzuje rozwój monarchii stanowej w Polsce, uwzględniając strukturę społeczeństwa polskiego w późnym średniowieczu i rozwój przywilejów szlacheckich;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- decyduje, kim chciałby się urodzić, gdyby żył w średniowieczu.
- tłumaczy, co oznacza powiedzenie „Szlachcic na zagrodzie równy wojewodzie”, i ocenia jego prawdziwość.
- wyjaśnia, jaka jest różnica między podziałem na stany a współczesnymi podziałami społecznymi.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- rozmowa nauczająca z wykorzystaniem ćwiczeń interaktywnych;
- analiza materiału źródłowego (porównawcza);
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;

- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał: „Społeczeństwo stanowe w Polsce w XIV - XV w.". Uczniowie mają się zapoznać z treściami w sekcji „Przeczytaj” i przygotować prezentację na temat: „Charakterystyka polskiego społeczeństwa stanowego w w XIV - XV w.”.

Faza wstępna:

1. Nauczyciel wyświetla uczniom temat, cel zajęć zawarte w sekcji „Wprowadzenie” oraz wspólnie z nimi ustala kryteria sukcesu.
2. **Raport z przygotowań.** Zalogowany na platformie nauczyciel, przy użyciu raportu, kontroluje przygotowanie uczniów do lekcji: weryfikuje, którzy uczniowie zapoznali się z udostępnionym e-materiałem. Wybrani uczniowie prezentują efekty pracy w domu. Pozostali uczniowie zadają pytania prezentującym oraz uzupełniają informacje.

Faza realizacyjna:

1. Nauczyciel przypomina o prezentacjach przygotowanych przez uczniów przed lekcją. Poleca wybranej osobie (lub ochotnikowi) zaprezentowanie swojej pracy

przed resztą klasy. Po prezentacji uczniowie krótko dyskutują o prezentacji, dodają informacje, które ich zdaniem warto uwzględnić. Prowadzący może korygować odpowiedzi i uzupełniać informacje, udziela też uczniom informacji zwrotnej.

2. Nauczyciel wprowadza uczniów w treść polecenia nr 1 „Scharakteryzuj ideał szlachcica poł XVI w.”. Uczniowie wykonują je w parach, a następnie porównują swoje rozwiązanie z innym zespołem omawiając kolejno wykonane kroki.
3. **Utrwalanie wiedzy i umiejętności.** Nauczyciel przechodzi do sekcji „Sprawdź się”. Uczniowie indywidualnie rozwiązują zadania na czas, od najłatwiejszych do najtrudniejszych. Nauczyciel na platformie śledzi postępy uczestników zajęć. Osoba, która poprawnie rozwiąże zadania jako pierwsza, wygrywa, a nauczyciel może nagrodzić ocenami za aktywność.

Faza podsumowująca:

1. Wybrany uczeń podsumowuje zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.
2. Nauczyciel omawia przebieg zajęć, wskazuje mocne i słabe strony pracy uczniów.

Praca domowa:

1. Opracuj podsumowanie tematu „Społeczeństwo stanowe w Polsce w XIV - XV w.” w formie pytań do krzyżówki.
2. Wykonaj polecenie 2 z multimedium.

Materiały pomocnicze:

- *Wielka historia świata*. Tomy 1-12 (praca pod patronatem Polskiej Akademii Umiejętności); Świat Książki 2004-2006.
- *Wielka historia Polski*, tomy 1-10; Oficyna Wydawnicza FOGRA, Kraków 2016.
- Seria *Historia powszechna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011-2019.
- E. Brudnik, A. Moszyńska, B. Owczarska, *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie. Przewodnik po metodach aktywizujących*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2011.

Wskazówki metodyczne:

- Uczniowie mogą zapoznać się przed lekcją z sekcją „Audiobook”, aby przygotować się do późniejszej pracy.